

Een juridische wandeling
door Leiden

Cover and layout: Textcetera, Den Haag

© 2025 Jan Smits | WJS uitgevers

Bezoek https://jansmits.eu/Juridisch_wandelen.html
voor een overzicht van de gebruikte bronnen en een
verantwoording van de afbeeldingen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag
worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige
wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere
manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze
uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

*All rights are reserved, including those for text and data
mining, AI training and similar technologies.*

ISBN 978-90-835481-2-8

NUR 820

wjs-uitgevers.nl

EEN
JURIDISCHE
WANDELING
DOOR
LEIDEN

JAN SMITS

Voorwoord

Dit boekje bevat een juridische wandeling door Leiden. Zo er één plaats in Nederland is waar het juridische verleden kan worden nagevolgd, is het deze wel. Dankzij de aanwezigheid van de universiteit is de beschikbaarheid van meer dan vier eeuwen academische juristen verzekerd. Voegt men daar nog de juridische memorabilia aan toe die iedere middelgrote Nederlandse provinciestad bezit, dan lijkt een afwisselende wandeling verzekerd.

De wandeling getuigt ten volle van de voorliefdes van de samensteller. Niet alleen ligt de nadruk op de academische jurist, bovendien is de negentiende eeuw oververtegenwoordigd. Behalve door de belangstelling van de auteur, wordt deze keuze ingegeven door de beschikbaarheid van het materiaal. Die wordt nu eenmaal veel groter met het naderen van het huidige tijdsgewricht. Aan de andere kant is vrijwel steeds afgezien van het opnemen van locaties, verbonden aan juristen van na 1945. Niet omdat dat minder interessant zou zijn, maar omdat de noodzakelijke afstand ontbreekt om daar met een mengeling van satire en bewondering over te schrijven. Dat vooral civilisten en rechtshistorici aan de orde komen, hangt samen met de omstandigheid dat over hen – overigens ook kwantitatief in de meerderheid – nu eenmaal het meeste valt te vertellen. Ik zou overigens de laatste zijn die dit noodgedwongen accent op de civilistiek betreurt.

Een boekje als dit is bij uitstek onvolledig. Gekozen is niet voor een min of meer volledig overzicht van de juristen die op een bepaalde plek hebben gewoond, maar veeleer voor een zo leesbaar mogelijke wandeling. Enige wetenschappelijke pretentie heeft een en ander dus niet. Misschien dat de wandeling nog het meest zal worden genoten door de *armchair traveller*, maar dat betekent niet dat zij niet ook daadwerkelijk kan worden gemaakt. De hoofdwandeling kan in een tijdsbestek van twee uur worden voltooid. Daarnaast bevat dit boekje een ‘uitloper’ naar de minder centraal

gelegen begraafplaats Groenesteeg. Ten behoeve van de antropo-juridische leek is na de wandeling een verklarende lijst opgenomen van de behandelde juristen.

De eerste druk van deze wandeling werd in 1995 uitgegeven door boekhandel Jongbloed. In 2011 verscheen een licht bijgewerkte nieuwe versie die alweer lange tijd is uitverkocht. Tot mijn grote vreugde kwam Wirt Soetenhorst met het aanbod om de wandeling opnieuw uit te brengen. De oorspronkelijke tekst is zoveel mogelijk behouden, maar wel aangepast aan het – gelukkig maar weinig – veranderde stadsgezicht.

Maastricht, 1 mei 2025

- We verzamelen aan het Rapenburg voor Hotel de Doelen (nr. 2) en wandelen rustig langs het water.

De fraaie, oorspronkelijk als verdediging tegen vijandelijke invallen gegraven gracht heeft de laatste drie eeuwen huisvesting geboden aan een groot deel van de Leidse elite. Men sprak vroeger wel van de knollentuin der Leidse aristocratie en in die knollentuin namen de juristen een niet onbelangrijke plaats in. Het zou mogelijk zijn om aan welhaast ieder pand aan de gracht de naam van een rechtsgeleerde te verbinden, maar wij beperken ons tot een aantal aansprekende voorbeelden.

Eerst moet echter worden gewezen op het voor oudere Leidenaren meest bekende juridische gebouw. In het grote pand dat we aan de overkant van het water (op nr. 19) zien oprijzen was tussen 1863 en 2000 de Arrondissementsrechtbank en later het Kantongerecht gevestigd. Halverwege de negentiende eeuw woonde hier de beroemde Duitse botanist en reiziger *Philipp von Siebold*, die er op de eerste verdieping zijn verzameling Japanse curiosa had uitgesteld. Thans is het pand een museum dat van heinde en ver in Japan geïnteresseerde bezoekers trekt.

Vlak naast het Kantongerecht, op nr. 21, staat een veel kleiner pand, waar op de gevel een gedenksteen is aangebracht voor *René Descartes*. Deze grote Franse wijsgeer en wiskundige huurde hier in 1640 een kamer om zijn beroemde *Meditationes de Prima Philosophia* te voltooien. De gedenksteen is aangebracht door *H.J. Witkam*, die het pand vanaf 1948 bewoonde. Witkam was repetitor en stoomde in die hoedanigheid vele naoorlogse studenten klaar voor het tentamen Romeins recht. Op vaste tijdstippen serveerde deze fervente boekenverzamelaar – die overigens zelf nooit afstudeerde – brandewijn aan zijn repetenten.

Even verderop aan de overkant – voorbij de Groenhazengracht – staan twee fraaie huizen naast elkaar. Op nr. 25 is nog altijd de Bibliotheca Thysiana gehuisvest. De naam van dit pand herinnert aan

Johan Thys, een rijke jongeling die in Leiden rechten en letteren studeerde en korte tijd advocaat was in zijn studiestad. Toen hij in 1653 op 32-jarige leeftijd overleed, bleek hij bij testament te hebben voorzien in de oprichting van een pand ter huisvesting van zijn verzameling boeken. Sindsdien siert Thys' bibliotheek het Rapenburg.

In het grote huis dat zich links naast de boekerij bevindt, hield de 17de-eeuwse hoogleraar *Vinnius* verblijf. Het duurde even voordat hij zijn onderwijs in het Romeinse recht, in zijn tijd in Nederland nog geldend recht, als professor kon aanvangen: een vacature ging aan zijn neus voorbij, hoewel hij een door hem geschreven boek juist met het oog op een eventuele benoeming had opgedragen aan de ter zake bevoegde 'Curatoren en Burgemeesters' van Leiden. Tien jaar later, in 1633, deed hij nog eens een gooi naar het door hem zo felbegeerde ambt, nu met meer succes; hij zou uiteindelijk 25 jaar hoogleraar blijven. Het jaartal 1728 op de gevel verwijst naar een grootscheepse verbouwing na *Vinnius'* dood.

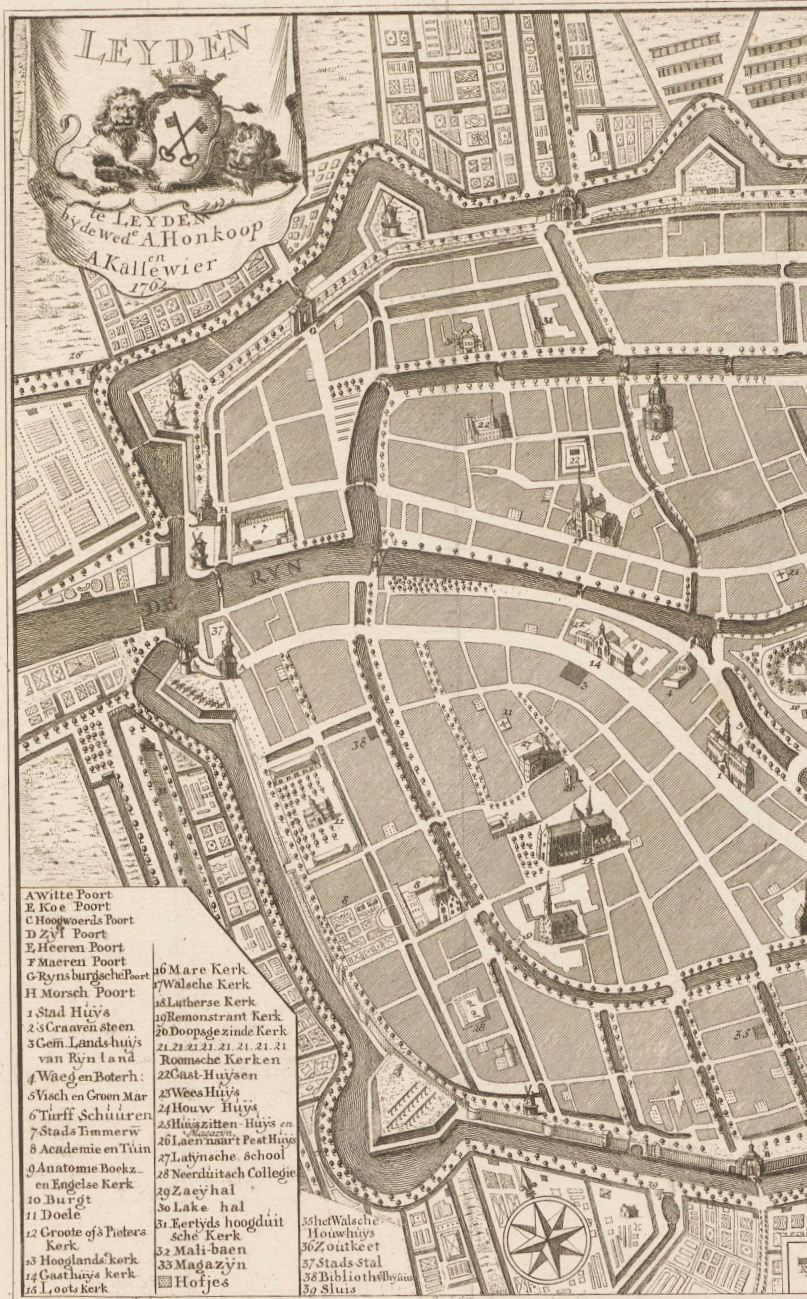
De wandelaar vergeet niet de twee prachtige klokgevels op nrs. 29 en 31 op te merken. In het huis links woonde in de achttiende eeuw de geneeskundige en botanicus *Herman Boerhaave*. Tsaar Peter de Grote kwam speciaal voor de ook toen al wereldberoemde dokter naar Leiden toe en moest een nacht lang met zijn jacht in de gracht liggen voordat Boerhaave tijd had om hem te ontvangen.

Aan onze kant van het water zijn we inmiddels aanbeld bij een klein pandje (nr. 18), dat evenmin van juridisch belang is ontbloot. Hier woonde gedurende de eerste jaren van zijn hoogleraarschap namelijk *Willem Matthias d'Ablain*. Deze hoogleraar Romeins recht is een ietwat zonderlinge figuur geweest in de geschiedenis van de Leidse rechtenfaculteit. Onder rechtshistorici is hij zeer bekend en in zijn eigen tijd werd hij ook gewaardeerd: de befaamde Amsterdamse hoogleraar *J.F. Houwing* beschouwde hem als zijn leermeester.

Geboren te Batavia (nu Jakarta) als buitenechtelijk, maar erkend, kind van Baron d'Ablaing van Giessenburg, kwam hij al op jonge leeftijd naar Nederland om hier onderwijs te volgen. Over zijn studententijd in Leiden doen al wat vreemde verhalen de ronde. Zo was d'AB, want zo werd hij genoemd, iemand voor wie geen tussenweg bestond: óf hij studeerde, óf hij vierde feest. Een studiegenoot vertelt over hem: 'Opeens toch was d'AB verdwenen, zonder dat men wist waarheen, om na den tijd van boetedoening weer met een joyeuse entrée in den kring zijner vrienden het meer vrolijke leventje te beginnen.' Sowieso was d'Ablaing een wat tegenstrijdige figuur, want ook wordt opgemerkt dat 'de grootste hartstochtelijkheid bij hem was verenigd met de meest mogelijke ijzige kalmte en zelfbeheersing. Hij was gezellig en toch eenzelvig, innemend en weer afstotend.'

Wat hier ook van te denken, d'Ablaing woonde in zijn korte leven – hij werd slechts 37 jaar oud – in negen verschillende huizen in de Leidse binnenstad. Hier aan het Rapenburg verbleef hij het langst, maar hij had het er toch niet zo naar zijn zin dat hij in 1885, toen zijn vader overleed en hem een flinke erfenis naliet, niet wederom verhuisde, dit keer naar het Noordeinde. Bovendien liet hij toen een zomerverblijf bouwen in de Noordwijkse duinen, de Villa Nova, waar later schrijver *Albert Verwey* nog heeft gewoond. Met de in vaste dienst genomen koetsier verzekerde hij zich van vervoer tussen Leiden en de kust. Wanneer d'Ablaing college gaf, verveelde zijn vrouw zich in het afgelegen huis overigens zo zeer, dat ze in de duinen krijgertje speelde met deze koetsier. Dat leidde in Noordwijk tot het gerucht dat d'AB beneden zijn stand was getrouwd, maar het had uiteraard ook aanleiding kunnen geven tot geruchten van geheel andere aard.

In de periode 1949-1974 was op 'Rap 18' de tandartsenpraktijk van mevrouw Scheltema-Schönfeld gevestigd. Zij was voor de oorlog de echtgenote van *Foppe Gabbe Scheltema*, die vooral bekend is als Amsterdams hoogleraar Handelsrecht, maar die ook een Leidse

Kaart van Leiden in 1762

carrière heeft gehad. In december 1922 werd hij benoemd tot hoogleraar Handelsrecht en burgerlijk procesrecht. Dat ging vijf jaar goed, maar toen gaf Scheltema te kennen te willen scheiden van zijn vrouw. Dat zou op zichzelf niet zo erg zijn geweest, ware het niet dat de grote *Meijers*, die in die tijd al een Leidse coryfee was, niet kon accepteren dat er in zijn faculteit werd gescheiden. Daarbij speelde ook een rol dat *Meijers* meende dat Scheltema het met een studente had aangelegd. Scheltema is daarop naar Amsterdam vertrokken.

Portret van E.M. Meijers

● Enkele passen scheiden u van het fraaie huis op Rapenburg 22.

We staan nu voor het juridisch misschien wel meest belangwekkende pand van Leiden. Hier namelijk is op 20 juli 1824, om half vier 's nachts, de grote 19de-eeuwse hoogleraar Natuur-, staats- en volkenrecht *Joan Melchior Kemper* gestorven. Hij geniet vooral bekendheid als de man achter de Ontwerpen 1816 en 1820 voor een nationaal Burgerlijk Wetboek dat moest 'uitblinken door die oorspronkelijke rechtskennis, welke te allen tijde in deze gewesten heeft gebloeid'. De laatste vier jaar van zijn leven woonde hij in dit pand, dat hij voor (omgerekend) 1600 euro kocht. Dat kon hij gemakkelijk betalen: in Kempers tijd was het hoogleraarsalaris nog een kwestie van onderhandelen en Kempers kwaliteiten werden zeer hoog geschat; hij verdiende maar liefst 2000 euro per jaar, waar een gewoon hoogleraar de helft verdiende.

Kemper gaf – zoals in zijn tijd gebruikelijk – college 'aan huis'. Daartoe had hij een zogenaamde 'collegiekamer' ingericht in het souterrain, daar waar wij nu de fietsenkelder menen te kunnen ontwaren. Daar stonden vier tafels en acht banken. De uitgebreide bibliotheek bevond zich aan de achterkant, verdeeld over drie kamers. Kemper en zijn vrouw sliepen achter de ramen links op de eerste verdieping.

Dankzij de grote populariteit van Kemper in zijn tijd, kennen we ook de oorzaak van zijn overlijden. Dat zou zijn geweest 'ene verplaatsing van podagreuze stoffen'. Podagra is een soort jicht in de voet, met name in het gewricht tussen het middenvoetsbeentje en de grote teen, die schijnt te worden veroorzaakt door een wat al te geregeld gebruik van port. Na zijn verscheiden bleek Kemper voor (omgerekend) 2000 euro aan schulden te hebben. Zijn weduwe, Christina de Vries, kreeg dan ook te kampen met financiële moeilijkheden en zij moest gauw de bibliotheek en de schilderijencollectie verkopen; bovendien zegde zij de huisknecht op en hield daarmee slechts dienstboden over.

Een gelukkige omstandigheid was dat Kempers weduwe het huis kon verhuren aan *C.J. van Assen*, een leerling en vriend van Kemper, die in 1821 hoogleraar werd met als leeropdracht Romeins en hedendaags recht tezamen. Van Assen vond dat men om jurist te worden, ‘voortdurend de voorbeelden van Rome’s grootste regtsgeleerden voor oogen moest hebben’. Tot de invoering van het Burgerlijk Wetboek van 1838 werden alle colleges in het Latijn gegeven. Dat leverde voor Van Assen enige moeilijkheden op. Hij was geboren in Harlingen en sprak Latijn met een zwaar Fries accent. Bovendien voegde hij Nederlandse woorden in waar hij de Latijnse niet kende en dat brabbeltaaltje wekte nogal de lachlust op van de studenten. Ook Van Assen was wat we tegenwoordig een bekende Nederlander zouden noemen, althans in de kringen waarin hij verkeerde. In 1847 bezocht *Hans Christiaan Andersen* hem in dit pand. De hoogleraar wilde dat Andersen bleef eten, zo blijkt uit het dagboek van de laatste. Of de sprookjesverteller op de uitnodiging is ingegaan, is nooit duidelijk geworden.

Na een iets minder juridisch intermezzo, waarin wel de gokzuchtige rechtenstudent *Prins Alexander* (1851-1884), zoon van Koning Willem III, het pand met uitsluitend mannelijke bedienden bewoonde, nam in 1875 de hoogleraar Strafrecht *A.E.J. Modderman*, die later als minister van Justitie aan de wieg stond van het huidige Wetboek van Strafrecht, hier zijn intrek. Bekend is zijn in wetenschappelijk opzicht twijfelachtige uitspraak dat wat praktisch onuitvoerbaar is, ook theoretisch onjuist moet zijn.

- Verder wandelend richten we onze blik opnieuw op een aantal huizen aan de overkant.

In het pand met de trapgevel (nr. 37, aan de rechterkant) woonde rond 1820 dichter-jurist *Willem Bilderdijk* als privaattoecent. Hij gaf voor een uitgelezen gezelschap in de achterkamer college staatsrecht, gekleed in een kamerjapon en met een witte doek om het hoofd tegen de hoofdpijn, zonder twijfel veroorzaakt door een al te enthousiast gebruik van opium.

De dichter en taalgeleerde Hoffmann von Fallersleben bezocht Bilderdijk hier om met hem te discussiëren over de Middelnederlandse literatuur; de Duitser had echter minstens zoveel belangstelling voor de dochter van overbuurman Kemper, genaamd Elisabeth, die hij regelmatig het ouderlijk huis zag verlaten. Von Fallersleben wijdde enkele liefdesgedichten aan haar.

Iets verderop, in het linkerpand van ‘Maison Trinité’ (nr. 45), woonde hoogleraar Volkenrecht *Benjamin Telders*. Zijn hoogleraarsbenoeming heeft nog aan een zijden draadje gehangen: Telders had in de jaren 1920 nogal wat contact met Russische professoren, met wie hij op de Haagse sociëteit ‘De Witte’ placht te dineren. De voorloper van de AIVD meende in dit contact met bolsjewieken een staatsgevaarlijke activiteit van de grote volkenrechtsdeskundige te zien en trachtte zijn benoeming te vrijdelen. In de jaren 1950 verbleven onder meer de latere hoogleraar Notarieel recht *Klaas Wiersma* en rechtenstudentes *prinses Beatrix* en *prinses Margriet* in het huis.

Op Rapenburg 53 woonde *prof. van Traa*, die de naoorlogse generatie studenten vertrouwd maakte met de beginselen van de economie, en daarnaast, op nr. 55, oefende advocaat *Willem Hugenholtz* tussen 1940 en 1968 de praktijk uit. Zijn naam leeft voort in het door enkele volgende generaties studenten vermaledijde studieboek *Hoofddlijnen van Nederlands Burgerlijk Procesrecht*. In het pand is nu nog altijd een advocatenkantoor gevestigd.

- De Doelenbrug laat u rechts liggen en u loopt verder rechtdoor over het Rapenburg.

Vrijwel onmiddellijk doemt aan de overkant het gigantische Snouck Hurgronje-huis op (nr. 61, met het balkonnetje). Het is genoemd naar de grote arabist en Mekkahanger *Christiaan Snouck Hurgronje* (1857-1936), die eigenaar was van het pand voordat het Leids Universiteitsfonds het in 1936 kocht. Snouck was een groot kenner van de islam en werd door studenten zeer bewonderd om zijn avontuurlijke inslag. In de

jaren 1880 was het voor een niet-moslim bijzonder moeilijk om Mekka te bezoeken. Maar Snouck wilde daar de archieven bestuderen en is met vier kamelen vanaf Djedda naar de verboden stad getrokken onder de schuilnaam *Abd al-Gaffâr*. Snouck werd onderweg zestien keer gecontroleerd door de politie, maar bereikte de stad en leerde er veel. Toen een Franse krant onthulde dat de grote Snouck in Mekka zat, moest hij de heilige plaats halsoverkop ontvluchten.

De rijkste man van Leiden rond de eeuwwisseling was ook jurist en bewoonde het kapitale pand tussen 1889 en 1907. Het was *H.L. Drucker*, hoogleraar Romeins recht en de opvolger van d'Ablaing. Zijn rijkdom (in 1900 bedroeg zijn jaarinkomen omgerekend rond de 40.000 euro) ontleende Drucker aan zijn vader, een bankier die nogal wat buitenwettelijke kinderen verwekte, waaronder *Wilhelmina Lensing*. Zij nam uit wraak illegaal de naam van haar vader aan en werd zo als *Wilhelmina Drucker* bekend als Nederlands eerste feministe ('*dolle mina*'). Samen met haar zus schreef ze een satirische roman over haar halfbroer de carrièremaker. De eerste druk (een nieuwe verscheen pas in 1976) uit 1885 is bijzonder zeldzaam: Drucker wist vrijwel alle exemplaren op te kopen en te vernietigen.

Juridische Faculteit in 1890

- Aan onze zijde van het Rapenburg staan iets verderop drie typische grachtenpanden.

Op nr. 36 woonde tussen 1877 en 1921 *S.J. Fockema Andreae*, de eerste hoogleraar Oudvaderlands recht in Nederland en de grondlegger van de vaderlandse rechtsgeschiedenis. Als student had hij een ‘solide’ reputatie want een studievriend schreef dat zijn wijze van studeren hem slechts een deurwaarderschap in het vooruitzicht stelde. Later bleek hij studenten echter zeer te kunnen inspireren. Over het privatissimum (een onderwijsvorm met veel actieve deelname van de studenten) zei hij: ‘Ik zie [daarin] de toekomst van de juridische colleges; ik acht absurd het jaarlijks voordragen van stukken van een “ongedrukt handboek”. Laten de studenten studeren uit een goed handboek, dat er is; en als er geen goed is, laat dan de professor er een schrijven! En laat hij dan zijn hoofdwerk vinden in het helpen van de studenten bij het zelf studeren!’.

Na Fockema’s dood is het huis verkocht aan de advocaat *Briët*, die zich in 1911 associeerde met *P.S. Gerbrandy*, de latere minister-president in ballingschap in Londen. De maatschap heeft niet lang standgehouden, want het kantoor verdiende onvoldoende om er twee gezinnen van te onderhouden en Gerbrandy begon al in 1914 voor zichzelf. Daartoe verhuisde hij naar Sneek: daar was nog geen antirevolutionair kantoor.

Ook nr. 38 was lang eigendom van *Fockema Andreae*. Hij, en later zijn dochter, verhuurde het aan verschillende personen. *Cornelis van Vollenhoven* woonde er tussen 1915 en 1920 en *A.S. Oppenheim* in de twee daaropvolgende jaren. Oppenheim was tot 1922 Leids hoogleraar Handelsrecht en burgerlijk procesrecht. In 1922 koos hij voor een adviseurschap bij de Koninklijke Shell. Zijn kinderen zeiden toen: ‘Pappa wordt nu Professor in de Petroleum’. In 1955 kwam het pand in gebruik bij de universiteit. Eerst onder de leiding van *J.M. van Bemmelen* en later van *W.H. Nagel* was er het strafrechtelijk en criminologisch instituut gevestigd. Tussen 1972 en 2004 was het in gebruik bij de afdeling Burgerlijk recht van de juridische faculteit – en als

zodanig volgens een enkeling het middelpunt van de civiele rechtsbeoefening in Nederland.

Rapenburg 40 staat bij sommige Leidenaren bekend als het Van Vollenhovenhuis, genoemd naar *Cornelis van Vollenhoven*, een leerling van Snouck en hoogleraar Nederlands-Indisch recht en Mohammedaans recht en een groot kenner van het Indonesische adatrecht. Hij had zijn hart nogal verpand aan het Rapenburg en kocht dit pand in 1908 met het oog op de toekomst alsmede, zoals Johan Huizinga later zou zeggen ‘om het te sparen voor het hart der stad, de gracht die het siert’. De vader van *Floris Verster*, de bekende Leidse schilder, woonde er toen nog. Het verscheiden van die laatste duurde Van Vollenhoven kennelijk te lang, want in 1915 huurde hij Rapenburg 38. Toen Verster in 1919 eindelijk vertrok om in te trekken bij zijn zoon op het buiten Groenoord, kon hij het pand betrekken om het niet meer te verlaten tot zijn vroegtijdige dood in 1933.

- Wie Europa's fraaiste gracht verder afloopt, komt langs huizen waar de namen van Bronchorst, koning Willem I en Cleveringa aan verbonden zijn.

In het kleine huisje op nr. 42 woonde *Everard Bronchorst*. Hij volgde in 1587 als hoogleraar de beroemde Donellus op en bleef verbonden aan de juridische faculteit tot maar liefst 1621. Ook na zijn emeritaat bleef hij nog onderwijs geven. In het huidige pand woonde hij vanaf 1602, samen met vrouw en zeven kinderen. Van Bronchorst is bekend dat hij niet vies was van een drankje op zijn tijd. In 1604 – hij was toen rector magnificus – ging hij tijdens een diner op de vuist met een collega-hoogleraar en later bij een promotiepartij ontsnapte hij ternauwernood aan de dood toen de student die naast hem liep door 21 kogels werd getroffen. Uit het dagboek dat Bronchorst naliet, blijkt dat in zijn tijd niet uitsluitend de wetenschappelijke kwaliteiten van de student beslissend waren: hij verhaalt van een kandidaat die in ruil voor een rijksdaalder de gewenste graad verkreeg. Overigens woonden veel studenten bij Bronchorst in huis, al dan niet inclusief kost en bewassing. Dat was in die tijd gebruikelijk: de hoogleraar kon zijn inkomsten zo enigszins aanvullen.